

# Adelsbeleid in Nederland

## Notities bij recente ontwikkelingen\*

### 1 Een nieuwe wet op de adeldom

De Nederlandse adel is recentelijk weer in de belangstelling gekomen en dat komt vooral door de parlementaire behandeling van een nieuwe wet op de adeldom, waarvan de afronding in zicht is gekomen.<sup>1</sup> Ook heeft het te maken met de indiening van een ander wetsvoorstel, namelijk dat tot herziening van het naamrecht. Door dit voorstel krijgen ouders de mogelijkheid hun kinderen de achternaam van de vader dan wel de moeder te geven. Voor de adel wordt echter een uitzondering gemaakt: die krijgt deze mogelijkheid niet.<sup>2</sup> Zowel het een als het ander heeft de tongen losgemaakt over een verschijnsel dat door veel mensen als een irrelevant maar niet onvermakelijk anachronisme beschouwd wordt.

De nieuwe wet op de adeldom is een uitvloeisel van de laatste grondwetsherziening; het was niet zo dat de wetgever een dringend probleem, grote dilemma's of gapende lacunes zag in het vigerende adelsbeleid. Het was ook geenszins de bedoeling dit beleid op een andere leest te gaan schoeien. Toen in 1979 het nieuwe grondwetsartikel 111 over ridderorden en adelsverlening in het parlement besproken werd, bleek de Tweede Kamer niet te willen volstaan met de vermelding dat adelsverlening in het vervolg bij Koninklijk Besluit

---

\* Bewerking van een voordracht op het symposium 'Ontwikkelingen in het Nederlandse adelsrecht, van koning Willem I tot een wet op de adeldom', georganiseerd door het *Gezelschap De Jonge Leeuw* en de *Groep Noord-Holland* van het *Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde*, op 23 november 1991 te Haarlem.

<sup>1</sup> Tweede Kamer, vergaderjaar 1989-1990, 21 485, nrs. 1-4.

<sup>2</sup> Tweede Kamer, vergaderjaar 1991-1992, 20 408, nrs. 1-4. Kinderen van een adellijke vader blijven de naam van de vader krijgen. 'Anders dreigen veel voorkomende combinaties van adellijke titels en namen te verdwijnen. Dat achten beide bewindslieden onwenselijk.' Aldus het begeleidende persbericht van het Ministerie van Justitie (22/11/1991).

zou plaatsvinden, zoals de regering in navolging van de staatscommissie Cals/Donner had voorgesteld. De Kamer wenste een nauwkeurige wettelijke regeling waarin duidelijk zou worden vastgelegd in welke gevallen van erkenning, verheffing en inlijving in de Nederlandse adel sprake zou kunnen zijn. Het restrictieve adelsbeleid zoals dat tot dan toe gevoerd was, had een te smalle juridische basis en voorzover dat voortgezet moest worden, moest daar verbetering in komen. Tot beëindiging van dit beleid en het afzien van een (grond-)wettelijke regeling van adeldom zou ook besloten kunnen zijn, maar dat gebeurde niet. Verder valt op dat de mensen op wie het adelsbeleid in de praktijk betrekking heeft, niet de drijvende krachten zijn geweest achter de totstandkoming van de nieuwe wettelijke regeling of de wijziging van het naamrecht. En het is nog maar de vraag of zij allemaal zo gelukkig zijn met de politieke en publicitaire aandacht die door deze ontwikkelingen opgeroepen wordt.

Wat houdt die nieuwe adelswet, waarvan het ontwerp uiteindelijk in 1990 verschenen is, nu in? Toch een zekere doorbraak in de 'verstarring' die het adelsbeleid sinds jaar en dag tekent? Nee, die verstarring wordt eerder bekrachtigd en versterkt. In feite blijft het beleid hetzelfde en worden alle voorstellen tot modernisering, democratisering of hoe je het maar wilt noemen, afgewimpeld met het argument dat het bestaansrecht van de adel in Nederland gelegen is in de waardering voor zijn 'historische karakter' en dat modernisering afbreuk zou doen aan dit historische karakter en daarom afgewezen moet worden. We moeten met andere woorden de adel in zijn zuivere vorm bewaren, anders is het geen adel meer en dat zou te betreuren zijn.

In concreto houdt het wetsvoorstel in dat in de toekomst de mogelijkheid open wordt gelaten van erkenning en inlijving, maar dat er geen sprake zal zijn van zulke vernieuwingen als adeldom door adoptie of vererving van titels en predikaten via de vrouwelijke lijn. Discriminatiegevaar en strijdigheid met het gelijkheidsbeginsel zijn door de minister wel overwogen, maar als niet ter zake beoordeeld. Het instandhouden van het 'historisch karakter' staat voorop en omdat aan adeldom in Nederland geen 'belangrijke rechtsgevolgen' oftewel privileges verbonden zijn is het verwijt van ongeoorloofde discriminatie onterecht.

Van vernieuwing in de zin van het opnemen van nieuwe mensen, 'vers bloed', zal al helemaal geen sprake zijn. Behalve in het geval van leden van het koninklijk huis zijn verheffingen van niet-adellijke

Nederlanders uit den boze. Dat is al sinds lang zo, om precies te zijn sinds 21 november 1953, toen het kabinet-Drees besloot een definitief einde te maken aan deze optie in het adelsbeleid.

In feite blijft alles bij het oude, ook al komt er voor de wetgever de mogelijkheid om in voorkomende gevallen van de regels af te wijken via een Algemene Maatregel van Bestuur. Betekent deze gang van zaken misschien toch een afschaffing van de adel op termijn? Want als er geen nieuwe adel bijkomt en er in feite alleen nog maar heel af en toe een meneer of mevrouw in zijn of haar rechten erkend wordt, dan bestaat de mogelijkheid dat het met vier of vijf generaties vrijwel gedaan is met de Nederlandse adel. Van Valkenburg heeft berekend dat van de 545 geslachten die sinds 1815 in de Nederlandse adelstand zijn opgenomen, er in 1965 214 waren uitgestorven.<sup>3</sup> Van de 331 nog bloeiende geslachten waren er 35 al in mannelijke lijn uitgestorven, terwijl er 27 op uitsterven stonden. Dankzij de huwelijksvruchtbaarheid in vooral roomse adellijke kring was hij niet al te pessimistisch over de toekomst, maar of hij hier anno 1992 nog steeds zo over zou denken staat te bezien. Ook bij het katholieke deel der natie is het kindertal geslonken en de katholieke adel zal op dit front niet mijlenver uit de pas lopen. Halvering van het aantal geslachten in 150 jaar, verdwijning na nog eens 150 jaar? Voor een dergelijke veronderstelling is nader demografisch onderzoek nodig. We weten dat op dit moment ongeveer 10.000 personen tot de Nederlandse adel behoren. Of de adel een langzame dood sterft is niet afhankelijk van vermindering van het aantal adellijke geslachten maar van het aantal adellijke personen, en of daarvan sprake is weten we niet.

Het is niettemin verleidelijk om te denken dat zo'n langzame dood wel degelijk de bedoeling van de wetgever is geweest, met al zijn eerbied voor dit 'historisch instituut'. De toegang voor nieuwe mensen wordt zoveel mogelijk vergrendeld en continuering van adeldom via de vrouwelijke lijn blijft uitgesloten: van voor de hand liggende manieren om het instituut levend te houden wordt geen gebruik gemaakt.

Maar hoe het adelsbeleid ook wordt ingericht, adeldom blijft een zaak die maar moeizaam met het democratisch gedachtengoed is te verenigen. Het gaat hier immers om een recht op de erfelijke over-

---

<sup>3</sup> C.C. van Valkenburg, Adelsbeleid sedert 1813, in: *De Hoge Raad van Adel: geschiedenis en werkzaamheden*. 's-Gravenhage, 1966, 55-71.

dracht van maatschappelijk prestige in de vorm van titels en predikaten. Voor de titel van 'ingenieur' of - om het dichter bij huis te zoeken - die van 'doctor' geldt dat niet en dat vindt iedereen heel gewoon. Verdient het eigenlijk niet meer uitleg dan nu gegeven wordt waarom deze overerfbaarheid van de adeldom door niet-adellijke leden van de Nederlandse samenleving geaccepteerd zou moeten worden? Er is aan dit principiële punt door de regering en ook door het parlement tot nu toe nauwelijks aandacht besteed.<sup>4</sup> En toch; er zouden stormen van verontwaardiging ontstaan als iemand het idee zou lanceren om bij kinderen en kindskinderen van ex-gedetineerden de letters 'CM' - crimineel milieu - in geboorte-akten, huwelijksakten et cetera op te nemen. Iedereen zou dit volstrekt onverenigbaar vinden met de uitgangspunten van een democratisch stelsel. Mensen mogen niet opgezadeld worden met wat voorouders ooit misdreven hebben; zij mogen daar zeker geen erfelijk stigma aan overhouden dat door de overheid in stand wordt gehouden. Erfelijke adeldom valt te beschouwen als een omgekeerd stigma. Het tekent mensen, maar dan als behorend tot een beter milieu, de hogere stand bij uitstek. Je zou verwachten dat er in de politiek en de media een grote alertheid is om ook dit soort stigmatisering aan de kaak te stellen. Het gaat hier, zou je kunnen zeggen, om een extreme vorm van positieve discriminatie, die meer legitimatie vereist dan het poneren van waardering voor een historisch instituut. Maar wie weet, misschien komt een principiële discussie hierover toch nog op gang. Ook de Eerste Kamer komt nog aan het woord.<sup>5</sup>

---

<sup>4</sup> Tijdens de debatten over de grondwetsherziening in 1980 zijn er enkele aanzetten gegeven. Zo merkte het PvdA-kamerlid Van Ooijen op dat zijn fractie er geen behoefte aan had om de adel nieuw leven in te blazen omdat 'het toevoegen van nieuwe leden aan de adelstand immers de verdiensten (actualiseert) van de voorouders van de huidige adellijke tijdgenoten en hiermee hun aanzien nu'. Hiertoe zag zijn fractie geen reden, want er is 'geen gegarandeerd causaal verband tussen het behoren tot de erfelijke adel en de uitzonderlijke verdiensten voor de gemeenschap, evenmin overigens als dit bestaat voor het omgekeerde' (Tweede Kamer, Handelingen 27 augustus 1980, p. 5933). Tot een serieuze discussie over afschaffing van erfelijke adeldom is het echter tot op heden nooit gekomen.

<sup>5</sup> De redenering dat de erfelijke overdraagbaarheid van adeldom voortvloeit uit de verbinding tussen de adellijke titel (of het predikaat) en de geslachtsnaam, alsof het één eenvoudigweg deel uitmaakt van het ander, past uiteraard goed in pogingen een meer principiële discussie uit de weg te gaan. Het zou met het oog hierop aanbeveling verdienen het wetsvoorstel tot herziening van het naamrecht en de voorgestelde wet op de adeldom gelijktijdig in het parlement te behande-

## 2 Verstarring

Als het nieuwe adelsbeleid in feite de verstarring van de afgelopen decennia continueert, hoe is die verstarring ontstaan?<sup>6</sup>

Met deze laatste term wordt verwezen naar een gebrek aan aanpassingsbereidheid, het afzien van een actief adelsbeleid, het verhinderen van verjonging en vernieuwing van de Nederlandse adel. In de loop van deze eeuw is de Nederlandse adel een totaal gesloten groepering geworden. Voor niet adellijke personen werd het onmogelijk erin opgenomen te worden. Wel konden en kunnen 'burgermensen' door een huwelijk in adellijke families opgenomen worden, maar het op eigen kracht gaan behoren tot de Nederlandse adel was er steeds minder bij. Dit kan gemakkelijk aan de hand van een paar cijfers geïllustreerd worden. Van de 545 opnames in de Nederlandse adel die Van Valkenburg vermeldt over de periode 1815-1940, vonden er slechts 37 in deze eeuw plaats - dat wil zeggen: vanaf 1898, de inauguratie van Wilhelmina. Van Valkenburg telde geen enkele erkenning in dit tijdvak (in de periode 1815-1898 waren dat er 23 geweest); hij telde slechts tien inlijvingen (dat waren er 88 in de voorafgaande periode) en 27 verheffingen (dat waren er 252 geweest). In de naoorlogse periode heeft zich een opmerkelijke stijging voorgedaan in het aantal inlijvingen - vooral sinds de jaren zeventig. Al met al zijn sinds 1945 26 personen ingelijfd en zijn er tien personen uit twee families (Ploos van Amstel en Van Lawick van Pabst) erkend. Maar daar staat tegenover dat er, zoals gezegd, in 1953 een eind aan het verheffen is gekomen, waardoor de geringe aanvulling die de adel in deze eeuw gekregen heeft sinds het genoemde rampjaar uitsluitend op rekening komt van mensen die er qua afkomst eigenlijk al bijhoorden.

De laatste keer dat er iemand wegens persoonlijke verdiensten geadeld werd was in 1904, toen de oud-gezant in Rome mr. L.H. Ruysse naers in de adelstand verheven werd. Bijna was het niet doorgegaan omdat Wilhelmina bezwaar had tegen deze verheffing. De koningin vond de door de minister van Justitie aangedragen ar-

---

<sup>6</sup> Het hiernavolgende is voor een deel ontleend aan wat ik eerder over dit onderwerp geschreven heb. Zie Kees Bruin, Een verloren zaak. Adel als beloning voor persoonlijke verdiensten in het Koninkrijk der Nederlanden, in: J. Aalbers & M. Prak, *De bloem der natie. Adel en patriciaat in de Noordelijke Nederlanden*. Meppel: Boom, 1987.

gumenten onvoldoende. Ze ging er van uit dat het bekleden van een hoge functie op zichzelf geen motief was en tot dan toe ook nooit geweest was. De familie Ruysenaers was in haar ogen niet bijzonder aanzienlijk en er was haar niets gebleken van bijzondere diensten door andere leden van deze familie aan het land verleend. In de woorden van de directeur van het Kabinet der Koningin: 'En iemand wegens zijn eervolle betrekking in den Nederlandschen adel verheffen zou een precedent scheppen waarop in het vervolg een wellicht al te ruim beroep zou worden gemaakt.' Voor de koningin telde het criterium afkomst zwaarder dan dat van de persoonlijke verdiensten: het één was voor haar een noodzakelijke voorwaarde voor opname in de adelstand, het ander niet. Toch kreeg de minister zijn zin en Ruysenaers zijn adelsbrief.<sup>7</sup> Na de verheffing van Ruysenaers is het nog één keer bijna tot een verheffing wegens persoonlijke verdiensten gekomen, en wel in 1909, toen aan Van Heutsz, de teruggekeerde held uit Nederlands-Indië, het jonkheren-predikaat werd aangeboden. De koningin was een groot bewonderaar van de generaal, aan haar lag het niet dat de verheffing niet doorging (ook al stamde Van Heutsz net zo min als Ruysenaers uit een zeer prominente familie). Het was de generaal zelf, die voor de eer bedankte omdat hij volgens overlevering het jonkheren-predikaat te laag vond.

Daarna was het definitief afgelopen met deze vorm van nobilitatie. Voorzover nog verheven werd, ging het uitsluitend om leden van patricische families die zelf niets bijzonders gepresteerd hoefden te hebben maar wel konden aantonen dat hun familie tijdens de Republiek tot het regentenmilieu behoord had, oftewel gedurende enige generaties in de vroedschap hadden gezeten van een stemhebbende stad. In een aantal gevallen ging het om leden van families waarvan een bepaalde tak al eerder in de adelstand was opgenomen. (Een voorbeeld levert de familie Elias, waarbinnen aan het eind van de vorige eeuw een ware 'adelsbeweging' op gang kwam - de term is van dr. Johan Elias, die dit proces mooi gedocumenteerd heeft).<sup>8</sup>

Van het verlenen van persoonlijke adeldom, tot op de dag van vandaag gebruikelijk in Engeland en België, is in Nederland, behal-

---

<sup>7</sup> Over het adelen van diplomaten in Nederland in de 19de eeuw, zie C.J.M. Kramers, *Arbeid adelt*, *BZ*. Maandblad voor de medewerkers van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, 17/2 (maart 1990), 10-11.

<sup>8</sup> De adelsquaestie in de familie Elias, in: *De Nederlandsche Leeuw*, jrg. 80 (1962), 119-124.

ve bij de kinderen van prinses Margriet,<sup>9</sup> nooit sprake geweest. Dit zou natuurlijk ook een mogelijkheid geweest zijn om het adelsbeleid te vernieuwen. Men zou verlost zijn van dat netelige erfelijkheidsprobleem: de adel geldt alleen voor de verdienstelijke politicus, vakbondsman of wetenschapsvrouw, en niet voor eventuele dweilen van kinderen. Blijkbaar paste dit instrument, hoewel er juridisch geen enkel beletsel was voor toepassing, niet goed in de politieke cultuur van de Noordelijke Nederlanden. Als er dan toch geadeld moest worden dan toch liever op basis van overerfbaarheid.<sup>10</sup>

In het adelsbeleid zoals zich dat in de loop van de vorige en deze eeuw ontwikkelde verschoof het accent gaandeweg steeds meer van gunst naar recht. Aanvankelijk verleende de vorst adeldom als een persoonlijk gunstbewijs, waarmee hij zijn eigen positie versterkte omdat de adelstand reële politieke macht bezat. Van een duidelijk adelsbeleid volgens vaste regels was onder koning Willem I nog nauwelijks sprake. Hij was pragmatisch en wilde een adel die zoveel mogelijk identiek was aan de heersende elite in het nieuwe verenigde koninkrijk. Het moesten de meest vooraanstaande, vermogende en invloedrijke families zijn; voor middelmatige figuren was in principe geen plaats. Vervolgens verloor de adel zijn politieke rechten en werd het nobiliteren voor de vorsten minder interessant. Het had als machtsinstrument zo niet afgedaan dan toch flink aan betekenis ingeboet. Uit politiek oogpunt had het na 1848 weinig zin meer 'nieuwe mensen' in de adelstand op te nemen. Dat leverde geen stemverschuivingen in het parlement op. Sinds koning Willem III lijkt het dan ook gedaan te zijn met een sterke persoonlijke betrokkenheid van de Oranjes bij het adelsbeleid en het reanimeren daarvan.

We zien dat onder de Oranjevorstinnen het adelsbeleid steeds formeler en restrictiever wordt. Het verleden gaat steeds zwaarder

---

<sup>9</sup> Maar die behoren tot het Koninklijk Huis en daarvoor gelden bijzondere regels, zoals ook al blijkt uit het voeren van een in vrouwelijke lijn doorgegeven achternaam.

<sup>10</sup> Doordat adeldom alleen in de mannelijke lijn vererft, moet men eigenlijk ook van persoonlijke adeldom spreken wanneer het gaat om de vrouwen aan wie in deze en de vorige eeuw adeldom is verleend, meestal vrouwelijke leden van patricische geslachten die gelijk met de mannelijke leden verheven werden. Met adeldom wegens persoonlijke verdiensten hadden deze nobilitaties op één geval na - de hofdame Van der Oudermeulen-van Wickevoort Crommelin die in 1877 geadeld werd - niets van doen.

wegen boven het heden. Het adelsbeleid wordt steeds meer een zaak van 'rechten', 'claims', genealogische bewijzen, die al dan niet erkend worden. In 1939 komt de laatste verheffing van een regentenfamilie tot stand, te weten de familie Van Valkenburg, op grond van een lang en vooral Haarlems regentenverleden. Daarna zijn het uitsluitend nog erkenningen en inlijvingen die plaatsvinden. Heel typerend gaat het hierbij in toenemende mate om mensen die via een AROB-procedure hun recht willen halen, letterlijk. En dat lukt zo nu en dan.<sup>11</sup>

Voor een verklaring van het verstarren van het adelsbeleid zijn de politieke factoren uiteraard heel belangrijk. Door de negentiende eeuwse staatkundige veranderingen, de afschaffing van standsbevoorrechtiging, veranderde het adelsbeleid van karakter en verloor het zijn politieke betekenis. Na 1848 was het verlenen van adeldom voor de regering uitsluitend nog een instrument om een bepaald soort mensen een bepaald soort eerbewijs te verlenen. Een huldeblijk waar veel maatschappelijk prestige aan vastzat. Maar de regering beschikte voor het verlenen van eerbewijzen over meer instrumenten. Zij had ook ridderorden tot haar beschikking en deze lenen zich in een democratiserende samenleving veel beter ter beloning van verdienstelijke burgers. Ze zijn - althans de orden die in het Koninkrijk der Nederlanden zijn ingesteld - niet erfelijk, en, wat ook een niet gering voordeel is, ook de gewone man (of vrouw) kan ermee beloond worden. Ze vormen al met al een aantrekkelijker alternatief als het erom gaat maatschappelijke waardering tot uitdrukking te brengen.<sup>12</sup>

Dan is er de houding van de Hoge Raad van Adel, de belangrijkste adviseur van de regering in adelszaken. Ook deze vormt een niet te verwaarlozen factor als we de verstarring van het adelsbeleid willen verklaren.

Wie zich verdiept heeft in de adviezen die de raad sinds 1815 heeft afgegeven - zoals ik - weet dat het criterium van de afkomst

---

<sup>11</sup> Zoals in het geval Von Hertzberg, uitvoerig gedocumenteerd onder het kopje Adelsgunst, in: *De Nederlandsche Leeuw*, jrg. 98 (juli 1981), 251-263. Zie over deze AROB-gevallen verder Mr. F.W.B. Baron van Lynden, Enkele notities over het adelsrecht en het adelsbeleid in de periode Van Valkenburg, in: *Liber Amicorum Jhr.Mr. C.C. van Valkenburg*, 's-Gravenhage: Centraal Bureau voor Genealogie, 1985.

<sup>12</sup> Voor de geschiedenis en het huidige functioneren van de Nederlandse ridderorden, zie mijn proefschrift *Kroon op het werk. Onderscheiden in het Koninkrijk der Nederlanden*, Meppel: Boom, 1989.



voor haar eigenlijk altijd zwaarder heeft gewogen dan dat van de persoonlijke verdiensten, ook bij verheffingen. En hij weet ook dat de eis van persoonlijke verdiensten - die door opvolgende ministers steeds vaker gesteld wordt: in de politiek komt het prestatiebeginsel meer op de voorgrond - door de raad vrijwel steeds is omgezet in de eis dat er geen bezwarende omstandigheden bekend moeten zijn. In de praktijk werkt dit zo uit dat rentenierende leden van regentenfamilies van wie nog nooit iemand iets gehoord heeft, bij de raad meer kans op een positief advies hebben dan 'nieuwe mensen' zoals de industrieel Petrus Regout (een zaak uit 1873). De economische verdiensten van deze man worden door de raad geheel en al erkend, wat dat betreft zou hij verheven kunnen worden. In bijzondere gevallen wil de raad namelijk 'als middel tot belooning van grote verdiensten of tot aanmoediging van ondernemingszucht en vrijheid' ook 'het industrieel of financieel element' wel tot de Nederlandse adel toelaten, in zoverre gaat zij met de tijd mee. Maar het is de levenswijze van Regout, zijn parvenu-achtige gedrag waardoor het rekest spaak loopt. Ook al heeft hij vele kwaliteiten, waaronder een 'onbekrompen liefdadigheid', en ook al spijt het de raad voor zijn kinderen, die zich als keurig nette burgers ontpoppen, zij ziet in haar eindadvies onoverkomelijke bezwaren 'in de persoonlijkheid van de Heer Regout, in zijn zich tentoonstellende ijdelheid, in zijne zonderlinge gedragingen in den gewone samenleving, waardoor hij zich van eene eenigszins belagchelike zijde doet kennen.'<sup>13</sup> Uit zulke adviezen blijkt een exclusiviteitsstreven van de raad, een esprit-de-corps, dat in de loop der jaren steeds sterker lijkt te worden. Mildheid en inlevingsvermogen ten opzichte van oude families, strengheid en reserve ten opzichte van *homines novi*. Ook al zijn er altijd wel onderlinge tegenstellingen en afwijkende standpunten binnen de raad, dit is toch de overheersende tendens. De raad stelt zich als poortwachter steil op tegenover buitenstaanders en legt een wij-gevoel aan de dag als het gaat om niet-geadelde patriciërs.

Pas aan het eind van de jaren dertig zijn de leden van de Hoge Raad van Adel in het tot dan toe gevoerde beleid een probleem gaan zien. Dan wordt na uitvoerige discussie besloten de criteria voor verheffing van leden van patricische families bij te stellen. Er worden dan geen drie generaties in de vroedschappen van de Republiek meer vereist, maar twee, en ook gaat het bekleden van hoge ambten in de

---

<sup>13</sup> Voor een uitvoeriger bespreking, zie Bruin 1987 (noot 7).

periode 1795 tot 1848 een rol spelen. Na de oorlog wordt de discussie hierover voortgezet. De leden van de raad realiseren zich dat er meer zal moeten gebeuren om de verstarring te doorbreken. Na 1953, wanneer het kabinetsbesluit valt om een einde te maken aan het verheffen, wordt de discussie over de verheffingscriteria niet beëindigd maar juist geïntensiveerd. Alsof nieuwe verheffingen alleen maar tijdelijk onmogelijk zijn geworden.

In de jaren 1959-1961 wordt een beleidsstuk opgesteld, waarin de drie generaties weer terugkeren maar waarin die patricische grenzen van 1795 dan wel 1848 helemaal worden losgelaten. De regering wordt aanbevolen verdienstelijke mensen 'die hetzij in publieke ambten, hetzij als dienaren der wetenschap, hetzij als officieren, hetzij in particuliere functies als uitzonderlijk voortreffelijke burgers gedurende drie generaties voor voren zijn gekomen voor adelsgunst in aanmerking te doen komen.' Onder de leden circuleren de namen van bijvoorbeeld de families Cleveringa, Van Heek, Schaeppman, Van Eeghen en Romme.

Niet alle leden blijken even gelukkig met dit plan. Eén van hen voert aan dat 'een dergelijk systeem aanleiding (zal) geven tot zeer grote moeilijkheden, controversen, delicate kwesties, terwijl eventueel zelfs corruptie niet ondenkbaar is.' Zo'n systeem opent immers 'heerlijke perspectieven voor al dan niet gefortuneerde op eretekenen beluste ijdeltuiten'. Een ander wijst erop dat slapende honden niet wakker moeten worden gemaakt: 'Brede lagen van onze bevolking hebben in onze dagen geen begrip meer voor het wezen en waarde van adeldom, zo zij er al niet vijandig tegenover staan. Nog daargelaten ontgoocheling van velen, die zich voorbij gegaan achten, is de kans groot dat nieuwe adelsvorming op enigszins ruime schaal, de volksmeerderheid er toe zal brengen haar passieve, duldende houding te laten varen teneinde afschaffing van adellijke titels en praedicaten te eisen en, dank zij electorale meerderheid, te verkrijgen.' Uiteindelijk ziet de raad er toch maar vanaf haar ongevraagde advies aan de regering te versturen. Het lijkt de leden bij nader inzien te riskant. Ze vinden elkaar in het standpunt dat 'velen het aan de orde stellen van dit vraagstuk in deze tijd niet (zullen) begrijpen en eventueel zelfs dwaas vinden.'<sup>14</sup>

Nu, anno 1992, is dit vraagstuk buiten toedoen van de Hoge Raad van Adel toch aan de orde en van afschaffing van titels en predi-

---

<sup>14</sup> Zie noot 13.

caten is in dit debat nog nauwelijks sprake geweest. Dat brengt me op mijn laatste punt.

### 3 Behoeftte aan adeldom

De ontwikkeling van het adelsbeleid moet niet alleen bekeken vanuit de verlener en zijn adviseurs, vanuit de aanbodkant, maar ook vanuit de ontvangers, de vraagkant. Voor de toekomst van het adelsbeleid is het tamelijk essentieel te weten hoe het nu eigenlijk gesteld is met de behoefte aan en waardering voor adeldom. Er mag een behoefte zijn aan een juridische regeling, maar hoe zit het met de maatschappelijke behoefte? In hoeverre 'leeft' de kwestie van de adeldom? Dat kun je je afvragen voor de Nederlandse samenleving in zijn geheel of voor bepaalde groepen binnen die samenleving, inclusief de Nederlandse adel zelf. Het antwoord op dit soort vragen is heel moeilijk te geven. Toch is het niet onbelangrijk zulke vragen te stellen, want het zou bijvoorbeeld vreemd zijn adellijke titels en predicaten wettelijk te blijven beschermen als zou blijken dat de meerderheid van de Nederlandse adel er in de praktijk niet eens gebruik van maakt.

Dat er in de maatschappij belangstelling bestaat voor adeldom is onmiskenbaar. En dat die belangstelling groot is ook. Maar het gaat daarbij wel om een bepaald soort adel: die op kastelen woont, gemaskerde bals bezoekt, paard rijdt, schatrijk of juist verarmd en verloederd is. Glamour en sprookjes. Mensen als de jonge weduwe van de oude vorst Thurn und Taxis of de voortdurend in zonnige streken cruisende prins de Lignac vormen dankbare objecten, maar of de Nederlandse adel zo leeft of zo zou willen leven mag betwijfeld worden. Genoemde prins de Lignac, oftewel Bram van Leeuwen, oprichter van het Nederlands Talen Instituut, is er overigens het bewijs van dat Nederlanders grif geld willen betalen voor adellijke titels, al is het de titel Hertog van Mantua. Hoe hoger hoe mooier.

Maar of dit soort belangstelling nu ook waardering voor het historische instituut van de adel inhoudt? Ook dat is nog maar de vraag. Het lijkt er sterk op dat deze belangstelling heel ambivalent is. Belangstelling voor het doen en laten van royalty en jet-set kan natuurlijk gepaard gaan met afkeer en rancune: afkeer met name van erfelijke privileges en een gloeiende hekel aan standsvertoon.

Nu is de Nederlandse adel niet identiek aan *jet-set*, maar het is

niet onwaarschijnlijk dat ook voor deze groep - zoals ook de Hoge Raad van Adel begin jaren zestig constateerde - de belangstelling op zijn minst met enige argwaan gemengd is. Het feit dat mensen zichzelf en elkaar vooral willen beoordelen op wat ze zelf zijn en ge-presteerd hebben en niet op wat hun voorouders waren en deden, is een gevolg van maatschappelijke veranderingen die er eveneens toe geleid hebben dat in Nederland verhoudingen tussen hoog en laag gevoeliger zijn komen te liggen, onderdanigheid tegenover autoriteiten sterk verminderd is en er een taboe ligt op standsvertoon en zelfverheffing. Ongemengd positieve gevoelens over het historische instituut van de adel hoeven op grond van deze veranderingen inderdaad allerminst verwacht te worden.

Wat zeker is, is dat het aantal adelsrekenen in deze eeuw dras-tisch is gedaald - ook al is er de laatste jaren weer een kleine opleving geweest, die ongetwijfeld te maken heeft gehad met de ontdekking van de AROB-mogelijkheden. Die dalende tendens was er ook al toen verheffing nog mogelijk was. Ik heb dat zelf indertijd nagetrokken via de archieven van de Hoge Raad van Adel en het Kabinet der Koningin. De aantallen aanvragers bleken systematisch te dalen van 150 in het eerste decennium van deze eeuw, 83 in het tweede, 64 in het derde, 35 in het vierde tot 2 in de eerste helft van de jaren vijftig.<sup>15</sup>

De maatschappelijke positie van deze aanvragers lijkt er in de loop van deze eeuw niet op vooruit te gaan: vaak gaat het om telgen van deftige families die maatschappelijk achterop dreigen te raken en voor het handhaven van hun 'standje' heel goed een adelsdiploma kunnen gebruiken. Ook de leden van de Hoge Raad van Adel signa-leren dit. Zo schrijft in 1938 Baron de Smeth naar aanleiding van het plan de maatstaven voor het adelen te verruimen bang te zijn 'dat wij de deur open (zetten) voor allerlei gevallen van mensen die er min of meer recht door krijgen, en waar de Nederlandsche adel niets, hoegenaamd niets mede is gebaat.' In dat verband verwijst hij naar nieuw-verhevenen als 'den Heer Stoop notaris te Veendam' en 'den Heer van Lennep notaris te Watergraafsmeer'. In zijn ogen is de adelsbrief zelfs als statussymbool flink gedevalueerd: 'Het begint er eigenlijk hoe langer hoe minder toe te doen of men tot den adel hoort. Tallooze niet-adellijke geslachten die nooit in aanmerking zouden komen voor verheffing, zijn veel beter geparenteerd dan de

---

<sup>15</sup> Zie noot 13.

meeste tot den adel behorende. Ook in den omgang doet het er niets meer toe. De uitgaande wereld let hoe langer hoe minder op naam. Wat deed het eigenlijk er toe voor de heeren de Beaufort en van Rijckevorsel, die wij onlangs voor verheffing voordroegen? Wat verandert het in hun leven en dat van hunne kinderen? (...) De gevallen de Beaufort en Rijckevorsel zijn volgens mij uitzonderlijke gevallen, ideaal-aanwinsten, huwelijken, maatschappelijke positie, geld (helaas is geld een allerbelangrijkste factor) waren daar aanwezig. Hoeveel gevallen zullen wij met een nieuwe maatstaf vinden?' Heel weinig dus, volgens de baron. De adel moet volgens hem de band versterken met de bovenlaag van de Nederlandse samenleving (die twee zijn dus uit elkaar gegroeid) en geen vernieuwing zoeken door deftige middelmaat op te nemen. Dit schreef hij toen verheffing nog wel mogelijk was. Blijkbaar toonde de maatschappelijke elite, zelfs als ze de papieren ervoor in huis had, desondanks weinig interesse. En daarin lijkt in de tweede helft van deze eeuw weinig verandering gekomen te zijn. Er zijn waarschijnlijk maar heel weinig hooggeplaatste personen, mensen met belangrijke publieke functies in Nederland, die opname in de adelstand zouden ambiëren - ze kijken wel uit, zou ik denken.<sup>16</sup>

Willen we meer weten van de behoefte aan adeldom in de kring van de adel zelf, dan vormen verzoeken tot *ontadeling* een interessante indicatie. Het is nog steeds niet zo vreemd te denken dat mensen van adel wel plezier hebben in het feit dat ze van adel zijn, daar zelfs wel een beetje trots op zijn en met dat feit zeker geen problemen hebben. Dat dat in werkelijkheid wel eens anders kan liggen, bewijzen de telefoontjes die om de zoveel tijd bij de Hoge Raad van Adel binnenkomen van mensen die van hun adellijke staat afwillen, mensen die hun titel of predikaat niet meer voeren en ook niet meer willen dat die in officiële stukken vermeld wordt. Soms zijn het gemeente-ambtenaren die namens zulke mensen bellen. 'Wij hebben hier een barones die haar titel niet meer in haar paspoort wil

---

<sup>16</sup> Tijdens het congres waarvoor dit verhaal gemaakt werd, vertelde een spreker, zich baserend op een mondelinge mededeling van oud-voorzitter Van Valkenburg, hoe de Hoge Raad van Adel in de jaren zeventig gepoogd heeft niet alleen voor oud-minister Luns maar ook voor dr. W. Drees sr. (de minister-president door wiens toedoen een punt werd gezet achter het verheffen in de adelstand) nobilitatie tot stand te brengen. In de pers werd dit verhaal de volgende dag gretig naverteld. De exacte toedracht is evenwel nergens uit de doeken gedaan, net zo min als duidelijk is geworden of en in hoeverre beide heren van deze activiteiten op de hoogte waren.

hebben.' Nu zijn ambtenaren van de burgerlijke stand nog verplicht titel of predikaat in officiële stukken te vermelden. Dit kan ertoe leiden dat een verkeersagent na inspectie van iemands rijbewijs zijn verbazing niet kan onderdrukken: 'Zozo, een echte jonkheer!' en niet iedere jonkheer is daarvan gediend. Sommigen vinden dit zodanig hinderlijk, generen zich er zo over, dat ze stappen nemen om van hun adeldom verlost te worden. Maar veel zijn dit er niet. Het gaat, zo weet ik van de secretaris van de raad, om een paar gevallen per jaar. En het zijn er nog weer minder die na gewezen te zijn op de te volgen weg, doorzetten en een rekest tot ontadeling aan de kroon sturen.

In de geschiedenis van het Koninkrijk is het twee keer gebeurd dat mensen op eigen verzoek ontadeld zijn, één keer in de vorige eeuw en één keer in de huidige. In 1837 was het een jonkheer von Massow die ontadeld werd omdat hij de baronnetitel gevraagd maar niet gekregen had (en naar het schijnt omdat hij bovendien geen rechter in Hoorn was geworden) en in 1984 was het een jonkheer van Beyma die op eigen verzoek ontadeld werd.<sup>17</sup> De exacte motieven zijn niet bekend, maar het lijkt niet zozeer te maken gehad te hebben met *dépit* - zoals bij Von Massow - als wel met de overtuiging dat adeldom niet meer van deze tijd en het gebruik van adellijke titels ongepast is. (Overigens zijn de kinderen van Beyma wel degelijk van adel gebleven. Na zijn ontadeling zijn er voorzover bekend geen kinderen meer bijgekomen. Mocht dat alsnog gebeuren dan zijn die niet van adel. Maar ze kunnen later wel weer om erkenning van hun 'sluimerende' adeldom verzoeken, met een grote kans dat ze het terugkrijgen.)

Verzoeken tot ontadeling vormen maar één indicatie en het zou gevaarlijk zijn daar alleen op af te gaan. Je zou ook kunnen kijken naar het gebruik van adellijke titels in bijvoorbeeld familieberichten in de krant. Dat gebeurt soms wel, maar lang niet altijd. Ik zou er een warm voorstander van zijn als er op dit vlak meer onderzoek verricht werd. Er is zoals gezegd heel weinig systematisch onderzoek naar de Nederlandse adel verricht, al helemaal niet naar de huidige positie.<sup>18</sup> Er zijn een paar boekjes, waaronder het instructie-

---

<sup>17</sup> Deze informatie is ontleend aan de lopende delen van het *Nederland's Adelsboek*. Zie voor het geval Von Massow verder W.J.J.C. Bijleveld, *Opmerkingen over de geslachten behandeld in het Nederland's Adelsboek*, 's-Gravenhage 1949.

<sup>18</sup> Wat betreft de Nederlandse adel in het verleden kan gewezen worden op de

ve *Dialect van de adel* van Agnies Pauw van Wioldrecht (Utrecht 1985), en daarnaast zijn er de meer of minder serieuze artikelen in kranten en tijdschriften.<sup>19</sup> Daarin vind je weliswaar steun voor de opvatting dat ook binnen de Nederlandse adel het gebruik van adellijke titels en predikaten steeds meer als iets problematisch ervaren wordt. Maar goed uitgezocht is dit niet.

Ik zou willen pleiten voor meer sociologisch onderzoek naar de adel in Nederland, naar hoe deze zichzelf beoordeelt en door anderen beoordeeld wordt, naar zijn feitelijke positie en het feitelijke effect van adeldom in de praktijk, naar de vraag ook in hoeverre de adel zelf prijs stelt op wettelijke bescherming van haar titels en predikaten. Dit onderzoek zou een antwoord kunnen geven op de vraag wat naast de 'belangrijke rechtsgevolgen' die volgens de minister van Binnenlandse Zaken niet verbonden zijn met adeldom, de maatschappelijke gevolgen zijn die er wèl mee verbonden zijn. Het zou mij logisch lijken om beslissingen over de toekomst van het Nederlandse adelsbeleid, dat wil zeggen òf en hoe de overheid zich nog met adelszaken moet inlaten, af te laten hangen van de uitkomsten van dergelijk onderzoek.

---

volgende studies: H.F.K. van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw*, Amsterdam/Dieren 1984; H. Feenstra, *De bloeitijd en het verval van de Omme-lander adel, 1600-1800*, Groningen 1981; J. Aalbers & M. Prak, *De bloem der natie. Adel en patriciaat in de Noordelijke Nederlanden*, Meppel 1987.

<sup>19</sup> Vgl. bijv. Dick van den Bosch, Aristocratische levensvormen, in: *De Gids*, 142/5 (1979), 327-350; Ursula den Tex, Het wilde in het bloed van de Van Pallandts, in: *Vrij Nederland*, 22 december 1990; Paul Marijnis, Baron doet gewoon werk, in: *NRC-Handelsblad*, 7 juni 1980.